

حقوق زن و خانواده

محمود حکمت‌نیا

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان تحقیق: حقوق زن و خانواده

پژوهشگر: نظام‌های اسلامی، گروه علمی: فقه و حقوق

محقق: محمود حکمت‌نیا

ناظر علمی: ابوالقاسم علی‌دوست، ناظر از سوی مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری

ارزیاب علمی: ناصر قربان‌نیا

موضوع اصلی: نظام جامع حقوق زن

مدت انجام تحقیق: چهار سال

حقوق زن و خانواده

محمود حکمتنیا

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

مطراج جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ اول: ۱۳۹۰ شمارهگان: ۲۵۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۵ - ۱۶۷ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

چاپ و صحافی: مجاب

سرشناسه: حکمت نیا، محمود، ۱۳۴۲ -

عنوان و نام پدیدآور: حقوق زن و خانواده، محمود حکمتنیا.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰. مشخصات ظاهری: ۲۴۴ ص.

بها: ۶۰۰۰۰ ریال ISBN: 978-600-108-167-5

یادداشت: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۹۹] - ۳۱۶؛ همچنین به صورت زیرنویس. یادداشت: نمایه.

موضوع: حقوق خانواده (فقه). موضوع: حقوق خانواده - جنبه‌های مذهبی - اسلام.

موضوع: زنان‌نویسی (اسلام). موضوع: خانواده - جنبه‌های مذهبی - اسلام.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ردمبندی کنگره: ۱۳۹۰ ع ۷ / ج ۲۳۰ BP

ردمبندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۱

شماره کتابشنسی ملی: ۲۵۱۴۵۹۸

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۴۳۴۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست اجمالی

پیشگفتار.....	۱۵
مقدمه.....	۱۹
بخش اول: کلیات.....	۲۵
فصل اول: مفاهیم.....	۲۹
فصل دوم: ماهیت، ویژگی‌ها و کارکردهای خانواده.....	۵۷
بخش دوم: رویکردها و اصول نظام حقوق خانواده.....	۱۱۷
فصل اول: رویکردهای نظام حقوق خانواده.....	۱۲۱
فصل دوم: اصول حاکم بر نظام حقوق خانواده.....	۱۳۷
بخش سوم: حقوق و مسئولیت‌های اقتصادی زن در خانواده.....	۱۷۵
فصل اول: آزادی اقتصادی در خانواده.....	۱۷۹
فصل دوم: امتیازات و مصونیت اقتصادی زن در خانواده.....	۱۹۳
بخش چهارم: حقوق غیراقتصادی.....	۲۱۷
فصل اول: حق زن در ارتباط با خانواده.....	۲۲۱
فصل دوم: حقوق زن در خانواده.....	۲۳۹
منابع.....	۲۹۹
نمایه آیات.....	۳۱۷
نمایه روایات.....	۳۲۳
نمایه اعلام.....	۳۲۵
نمایه اصطلاحات.....	۳۲۹

فهرست تفصیلی

پیشگفتار.....	۱۵
مقدمه.....	۱۹
بخش اول: کلیات.....	۲۵
فصل اول: مفاهیم.....	۲۹
گفتار اول: خانواده.....	۲۹
مبحث اول: ضرورت تعریف خانواده.....	۲۹
۱. از نظر حکم تکلیفی.....	۳۰
۲. از نظر حکم وضعی.....	۳۲
۳. از نظر سیاستگذاری حاکم.....	۳۲
مبحث دوم: شیوه تعریف خانواده.....	۳۳
۱. تعریف برگرفته از عرف.....	۳۵
۲. تعریف انتزاعی از قواعد حقوقی.....	۳۷
۳. تعریف قانونی.....	۴۰
گفتار دوم: حقوق خانواده.....	۴۲
مبحث اول: حقوق زن در خانواده.....	۴۳
مبحث دوم: حقوق زن نسبت به خانواده.....	۴۳
گفتار سوم: خرده‌نظام حقوق خانواده.....	۴۴
مبحث اول: موضوع.....	۴۴
مبحث دوم: ماهیت رابطه.....	۴۴
مبحث سوم: از نظر قواعد ماهوی.....	۴۵
مبحث چهارم: از نظر آیین دادرسی.....	۴۷

- مبحث پنجم: از نظر مقام رسیدگی کننده..... ۴۸.
- مبحث ششم: از نظر ضمانت اجرا..... ۵۰.
- گفتار چهارم: رابطه نظام حقوقی خانواده و نظام اخلاقی خانواده..... ۵۱.
- فصل دوم: ماهیت، ویژگی‌ها و کارکردهای خانواده..... ۵۷**
- گفتار اول: ماهیت خانواده..... ۵۷.
- مبحث اول: قراردادی بودن خانواده..... ۵۷.
- مبحث دوم: سازمانی بودن خانواده..... ۵۸.
- گفتار دوم: ویژگی‌های خانواده..... ۵۹.
- مبحث اول: ویژگی ارزشی خانواده..... ۶۱.
- مبحث دوم: هماهنگی با تکوین..... ۶۲.
۱. هماهنگی با نظام جفت‌بودن..... ۶۲.
۲. آفرینش از نفس واحد..... ۶۴.
۳. هماهنگی با آخرت‌گرایی انسان..... ۶۵.
- مبحث سوم: عاطفی بودن محیط خانواده..... ۶۷.
- مبحث چهارم: پنهانی بودن محیط خانواده..... ۶۷.
- مبحث پنجم: انسجام خانواده با حفظ استقلال و کرامت اعضا..... ۶۸.
- مبحث ششم: سازمانی بودن..... ۶۹.
- مبحث هفتم: ویژگی‌های خاص حل اختلاف در خانواده..... ۶۹.
۱. مشاوره..... ۶۹.
۲. استفاده از نهادها و قواعد اخلاقی..... ۷۰.
۳. استفاده از ابزارهای تنبیهی..... ۷۱.
۴. نهاد حکمیت و مصالحه درون خانوادگی..... ۷۳.
۵. مداخله حاکم برای رفع مشکل خانواده..... ۷۵.
۶. حل اختلاف از طریق دادگاه..... ۷۵.
- گفتار سوم: کارکردهای خانواده..... ۷۵.
- مبحث اول: ارضای مشروع و نظام‌مند نیازهای جنسی..... ۷۶.
- مبحث دوم: تولیدمثل و حفظ و بقای نسل بشر..... ۷۸.
۱. تولیدمثل جنسی مصنوعی..... ۸۴.
۲. شبیه‌سازی..... ۸۹.
۳. کودکان نامشروع..... ۹۱.
۴. فرزندخواندگی..... ۹۲.

۵. قواعد و نهادهای حقوقی تولیدمثل مشروع ۹۵
- الف) قاعده فراش ۹۵
- ب) لعان ۹۷
- ج) قاعده رضاع ۹۹
- مبحث سوم: تربیت اعضای خانواده ۱۰۲
- مبحث چهارم: تأمین منطقی نیازهای عاطفی و روانی و فراهم کردن آرامش برای اعضا ۱۰۵
- مبحث پنجم: برقراری نظام مراقبتی و حمایتی نسبت به اعضای ناتوان در کودکی و سالمندی ۱۰۹
- مبحث ششم: جامعه‌پذیری ۱۱۲
- بخش دوم: رویکردها و اصول نظام حقوق خانواده ۱۱۷**
- فصل اول: رویکردهای نظام حقوق خانواده ۱۲۱**
- گفتار اول: رویکردها به ذات خانواده ۱۲۱
- مبحث اول: رویکرد خانواده‌ستیزی ۱۲۲
- مبحث دوم: رویکرد ارزش‌مداری ۱۲۴
- گفتار دوم: رویکردها به اعضای خانواده ۱۲۵
- مبحث اول: رویکرد فردمحوری ۱۲۶
۱. رویکرد مردمحوری ۱۲۶
۲. رویکرد زن‌محوری ۱۲۷
۳. رویکرد کودک‌محوری ۱۲۹
- مبحث دوم: رویکرد خانواده‌محوری ۱۳۰
- گفتار سوم: رویکردها به ماهیت قواعد ۱۳۴
- فصل دوم: اصول حاکم بر نظام حقوق خانواده ۱۳۷**
- گفتار اول: اصول ناظر به اعضای خانواده ۱۳۷
- مبحث اول: اصل استقلال اعضای خانواده ۱۳۷
- مبحث دوم: اصل آزادی ۱۴۰
- مبحث سوم: اصل مسئولیت ۱۴۱
- مبحث چهارم: اصل تحفظ ۱۴۲
- گفتار دوم: اصول ناظر به روابط اعضا ۱۴۳
- مبحث اول: اصل مکمل‌بودن ۱۴۳
- مبحث دوم: اصل تعاون ۱۴۵

مبحث سوم: اصل تشاور.....	۱۴۶
مبحث چهارم: اصل مودت.....	۱۴۷
مبحث پنجم: اصل معاشرت به معروف.....	۱۴۸
مبحث ششم: اصل تناسب حق و مسئولیت.....	۱۵۳
گفتار سوم: اصول ناظر به ماهیت جمعی خانواده.....	۱۵۵
مبحث اول: اصل قداست.....	۱۵۵
مبحث دوم: اصل استحکام.....	۱۵۸
مبحث سوم: اصل وحدت.....	۱۵۹
مبحث چهارم: اصل خصوصی بودن.....	۱۶۱
مبحث پنجم: اصل حریم خصوصی.....	۱۶۴
مبحث ششم: اصل رعایت مصالح کودک.....	۱۷۰
مبحث هفتم: اصل حمایت.....	۱۷۱
۱. سیستم حمایتی درونی خانواده.....	۱۷۱
۲. سیستم حمایتی بیرونی خانواده.....	۱۷۳
بخش سوم: حقوق و مسئولیت‌های اقتصادی زن در خانواده.....	۱۷۵
فصل اول: آزادی اقتصادی در خانواده.....	۱۷۹
گفتار اول: آزادی اقتصادی زن در خانواده.....	۱۷۹
مبحث اول: محدودیت‌های تصرف زن در اموال خود.....	۱۸۰
مبحث دوم: توسعه تصرفات زن در اموال شوهر.....	۱۸۱
۱. اذن مالکی.....	۱۸۱
۲. اذن شارع.....	۱۸۵
الف) اکل از خانه خویشاوندان.....	۱۸۵
ب) موارد اذن.....	۱۸۷
۳. اذن حاکم.....	۱۸۸
گفتار دوم: آزادی اقتصادی زن در بیرون از خانواده.....	۱۸۸
فصل دوم: امتیازات و مصونیت اقتصادی زن در خانواده.....	۱۹۳
گفتار اول: امتیازات اقتصادی زن در خانواده.....	۱۹۳
مبحث اول: حقوق اقتصادی زن به عنوان حکم.....	۱۹۳
۱. مهر.....	۱۹۳
۲. نخله.....	۱۹۸
۳. نفقه.....	۲۰۰

۲۰۲	۴. نفقه زوجه در ایام بارداری
۲۰۳	۵. نفقه اقارب
۲۰۳	۶. متاع به معروف
۲۰۴	مبحث دوم: حقوق اقتصادی به عنوان ضوابط عمومی حقوق
۲۰۵	۱. اجرت المثل
۲۰۶	۲. اجرت رضاع
۲۱۰	مبحث سوم: حقوق اقتصادی به عنوان شرط ضمن عقد
۲۱۰	۱. شروط انتخابی
۲۱۱	۲. شروط ارشادی
۲۱۲	مبحث چهارم: حمایت‌های دولت
۲۱۴	گفتار دوم: مصونیت اقتصادی زن در خانواده
۲۱۷	بخش چهارم: حقوق غیراقتصادی
۲۲۱	فصل اول: حق زن در ارتباط با خانواده
۲۲۱	گفتار اول: حق ازدواج
۲۲۳	گفتار دوم: آزادی ازدواج
۲۲۵	گفتار سوم: آزادی انتخاب همسر
۲۲۸	گفتار چهارم: حمایت از افراد برای تشکیل خانواده
۲۳۱	گفتار پنجم: حق زنان ایرانی در بهره‌مندی از حمایت دولت هنگام ازدواج یا تبعه غیرایرانی
۲۳۱	گفتار ششم: حق آشنایی با معیارهای مناسب همسرگزینی، شناخت و انتخاب همسر
۲۳۲	گفتار هفتم: حق آشنایی با شخص
۲۳۳	گفتار هشتم: حق بهره‌مندی از دادگاه و دادرسی مناسب
۲۳۵	گفتار نهم: حق پایان‌دادن به نکاح
۲۳۵	مبحث اول: فسخ نکاح در موارد معین
۲۳۵	مبحث دوم: طلاق خلع
۲۳۶	مبحث سوم: طلاق مبارات
۲۳۷	مبحث چهارم: طلاق قضایی
۲۳۷	گفتار دهم: حق ثبت وقایع مربوط به خانواده
۲۳۹	فصل دوم: حقوق زن در خانواده
۲۳۹	گفتار اول: حقوق زن در برابر شوهر

- مبحث اول: حق برخورداری از برخورد نیکوی شوهر ۲۳۹
- مبحث دوم: حق مصونیت از سوء معاشرت ۲۴۱
- مبحث سوم: حق برخورداری از مسکن ۲۴۶
- مبحث چهارم: حق برخورداری از لباس ۲۵۲
- مبحث پنجم: حق برخورداری از همزیستی و در کنار هم بودن ۲۵۴
۱. غایب مفقودالاثر ۲۵۵
۲. حبس شدن شوهر ۲۵۶
- مبحث ششم: حق همجواری و تمتع جنسی ۲۵۷
- مبحث هفتم: حق نسب ۲۶۲
- مبحث هشتم: حق بهره‌مندی از تابعیت شوهر ۲۶۲
- گفتار دوم: حق زن نسبت به فرزند ۲۶۵
- مبحث اول: حق بهره‌مندی از فرزند ۲۶۵
- مبحث دوم: حق حضانت اولاد ۲۶۸
- مبحث سوم: حق ملاقات با کودک ۲۶۹
- مبحث چهارم: حق شیر دادن به فرزند ۲۷۱
- گفتار سوم: حقوق دختر نسبت به والدین ۲۷۳
- مبحث اول: حق بهره‌مندی دختر از حمایت والدین ۲۷۳
- مبحث دوم: حق بهره‌مندی دختر از حمایت دولت در ازدواج ۲۷۶
- مبحث سوم: حق بهره‌مندی از حضانت ۲۷۶
- مبحث چهارم: حق تربیت اخلاقی ۲۷۷
- مبحث پنجم: حق برخورداری از علم ۲۸۱
- گفتار چهارم: آزادی زن در خانواده ۲۸۳
- مبحث اول: آزادی آموزش و پژوهش ۲۸۳
- مبحث دوم: حق و آزادی دفاع ۲۸۴
- مبحث سوم: حق آزادی رفت و آمد ۲۸۵
- مبحث چهارم: حق داشتن دین و دینداری ۲۸۷
- مبحث پنجم: حق آزادی عبادت ۲۸۷
- مبحث ششم: حق آزادی تعهد ۲۸۹
- مبحث هفتم: آزادی پذیرش ضمان ۲۹۰
- مبحث هشتم: آزادی اجیر شدن برای رضاع و فروش شیر ۲۹۰
- گفتار پنجم: حمایت دولت از زن در خانواده ۲۹۱

- مبحث اول: حمایت دولت با ارشاد ۲۹۲
- مبحث دوم: حمایت دولت با تغییر در تعهدات اعضای خانواده ۲۹۳
- مبحث سوم: حمایت از زنان در خانواده با پذیرش تعهد توسط دولت ۲۹۳
۱. حمایت عمومی دولت ۲۹۳
۲. حمایت از زنان خود سرپرست ۲۹۶
۳. حمایت از زنان بدسرپرست ۲۹۷

- منابع ۲۹۹
- الف) کتاب‌های فارسی ۲۹۹
- ب) مقاله‌های فارسی ۳۰۳
- ج) منابع عربی ۳۰۵
- د) قوانین و اسناد ۳۱۳
- ه) پایگاه‌های اطلاع‌رسانی ۳۱۴
- و) منابع انگلیسی ۳۱۵
- نمایه آیات ۳۱۷
- نمایه روایات ۳۲۳
- نمایه اعلام ۳۲۵
- نمایه اصطلاحات ۳۲۹

www.ketab.ir

پیشگفتار

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی بر اساس آموزه‌ها و احکام آن در ایران از یک سو و شکست مکاتب بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی در تأمین هماهنگی نیازهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره انتظار بشر از اسلام افزوده است.

انتظار آن است که اسلام به عنوان دین هدایت فرد و اداره جامعه به تبیین نظام‌های اجتماعی پرداخته و بتواند در مواجهه با یافته‌های علوم انسانی و مکاتب بشری، با منطقی مستدل و مستند بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان را آسیب‌شناسی و ساحت قدسی دین را از پیرایه‌های موهوم و موهون پیراسته گرداند. تحقق این امور، پژوهشی دقیق، جامع و سامان‌مند درباره کشف و بازآفرینی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن و همتی والا و تلاشی شایسته و روزآمد را می‌طلبد و این امر بدون پژوهش‌های بنیادی و کاربردی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی میسر نیست.

از جمله حوزه‌های مهم پژوهشی که بسیاری از محققان را درگیر خود نموده است مباحث زن و خانواده است. زنان به عنوان نیمی از جامعه که دارای نقش بسیار مهم در جامعه و خانواده هستند کمتر مورد توجه قرار گرفته و در بسیاری موارد در ساختارهای اجتماعی مورد ظلم و ستم واقع شده‌اند. اینکه چگونه می‌توان به نظامی از حقوق خانواده دست یافت که در آن، ضمن رعایت قداست و کارکردهای خانواده، زن نیز نقش اساسی و حقوق بنیادین

خود را حفظ کرده بتواند با حفظ کرامت در مسیر تعالی خویش قدم بردارد مورد دغدغه بسیاری بوده است. گاه حفظ و هماهنگی این دو امر ناممکن تلقی شده است و در نتیجه در یک رویکرد برای حفظ حقوق و آزادی زن انحلال خانواده پیشنهاد شده است و در برابر، گاه چنان پیوند زناشویی مقدس شمرده شده است که زن هویت و شخصیت خویش را در خانواده از دست داده و حتی از تعдіات شوهر به وی نیز چشم‌پوشی شده است. در این میان نظام حقوقی اسلام تلاش می‌کند با حفظ کرامت و شخصیت زن، خانواده را نیز ارج نهاده و به دقت، حقوق و مسئولیت‌های زن را با حفظ استقلال و آزادی وی ترسیم کند.

اثبات چنین امری و نقد دیدگاه‌های رقیب موضوعی بود که از یک سو مورد توجه مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری قرار گرفت و از سوی دیگر از عناوین پژوهشی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی بود. این هماهنگی موجب گردید این دو نهاد در یک برنامه مشترک به طراحی نظام حقوق زن به پردازند که در سه عنوان «فلسفه نظام حقوق زن»، «حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی زن» و «حقوق زن و خانواده» به ثمر نشست. اینک آنچه پیش رو است سومین عنوان از این مجموعه است. این پژوهش توسط جناب آقای دکتر محمود حکمت‌نیا دانشیار گروه فقه و حقوق و همکاران وی طی نزدیک به چهار سال به ثمر نهشته است. محقق محترم با احاطه بر مباحث فلسفی حقوق و با استفاده از زبان حقوقی تلاش می‌کند با ترسیم نظام حقوق خانواده در اسلام و تحلیل قوانین و سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران در حوزه خانواده، مصادیق حقوق و مسئولیت‌های زن را نسبت به خانواده و در خانواده تبیین کند.

این پژوهش توسط جناب حجت‌الاسلام والمسلمین استاد ابوالقاسم علیدوست به عنوان ناظر علمی مرکز مطالعات زنان و خانواده و جناب آقای دکتر ناصر قربان‌نیا به عنوان ارزیاب، از طرف شورای علمی گروه فقه و حقوق پژوهشگاه مورد بررسی و نقد دقیق و عمیق قرار گرفت. حاصل نظر ایشان به

محقق و همکاران وی ارائه شد و موارد مورد توافق، اعمال و اصلاح گشت. پس از آن، موارد باقیمانده در چندین جلسه شورای علمی با حضور ریاست محترم پژوهشگاه، حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد با دقت و ظرافت مورد بررسی قرار گرفت و موارد دیگری اعمال و اصلاح شد. علاوه بر این، نتیجه تحقیق در چندین جلسه در مرکز مطالعات زنان و خانواده با حضور کارشناسان و مدیران آن مرکز ارائه شد و محقق و همکاران وی، از دیدگاه ها و نکات ارائه شده در این جلسات نیز بهره مند شدند؛ همچنین یافته های پژوهش به تدریج طی سه سال، توسط محقق در کلاس های درس و کارگاه های آموزشی متعدد ارائه شد و از بازخورد آن در پژوهش استفاده گردید.

گروه فقه و حقوق پژوهشکده نظام های اسلامی بر خود لازم می داند از مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری و دست اندرکاران محترم آن در دوره های مختلف به خصوص سرکار خانم دکتر زهره طیب زاده نوری ریاست وقت مرکز، سرکار خانم دکتر مریم مجتهدزاده لاریجانی ریاست مرکز، سرکار خانم دکتر کبری خزعلی و سرکار خانم زهرا سجادی تشکر نماید. همچنین لازم است از محقق همکار آقای مهدی معینی و دستیاران تحقیق آقایان محمدجواد کاظمی پور و مجید بورونی که در بخش هایی از تحقیق همکاری نموده اند، از آقای ابراهیم باطنی که با مطالعه بخش هایی از تحقیق، نکات ارزنده ای را یادآوری کرده اند، از سرکار خانم زینب مصباحی نیا که ویرایش متن را بر عهده داشته اند، از جناب آقای محمدباقر انصاری که مسئولیت ویراستاری و نظارت بر آن را پذیرفته، از آقای عظیم قهرمانلو که در اصلاح نهایی متن کمک شایانی نموده و از آقای مصطفی نصرآبادی و خانم ها زهره عابدی و زهرا حکمت نیا که بازخوانی متن را انجام داده اند و نیز جناب آقای مجید اسلامی که هماهنگی های لازم را انجام داده است، تشکر شود.

پژوهشکده نظام های اسلامی

گروه فقه و حقوق

مقدمه

خانواده قدیمی ترین و مهم ترین گروه اجتماعی، واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تحلی انسان است. زن و مرد بر اساس قواعد حقوقی و با رعایت احکام اخلاقی، این نهاد را تشکیل می دهند، از روی مودت و رحمت در این کانون آرامش می گیرند، نسل فردا و آینده سازان در این محیط زاده می شوند و توسط پدر و مادر با همکاری دولت و جامعه پرورش می یابند. عقیده، آرمان، اخلاق، تربیت و حقوق در کنار هم و به صورت هم عرض و هم زمان این مجموعه را سامان می دهند، از قداست آن پاسداری می کنند و در استواری روابط خانوادگی تلاش می نمایند.

امروز برخی دیدگاه ها بر حق انتخاب زن و یا مرد در نوع روابط جنسی و آزادی آن تأکید می ورزند، این دیدگاه ها خانواده را در چند بک نهاد عرفی و قراردادی تنزل می دهند. نتیجه قدم نهادن در این گونه دیدگاه ها آزادی روابط جنسی، مشروعیت همخانگی، همجنس بازی و روسپیگری خواهد بود. با توجه به این آزادی است که گفته شده است لیبرال های امروزی خانواده را «ارتجاعی» می دانند.^۱ دلیل آن نیز روشن است؛ زیرا خانواده با بسیاری از این آزادی ها در تنافی است.

همچنین در برخی از نظریه های دولت اظهار شده است که «دولت رفاه» از

۱. ویلیام گاردنر؛ جنگ علیه خانواده؛ ص ۲۳.

دو فلسفه مرتبط با هم حاصل شده است: اشتراکی‌گری و مساوات‌طلبی که با سنت و سلامت خانواده به طور کامل بیگانه‌اند؛ به عبارت ساده‌تر، جوهر، منطق و حاصل کار دولت رفاه، تهاجم و تسخیر همه زندگی خصوصی به دست دولت است.^۱ اینها تنها نمونه‌هایی از رویکردهایی است که نتیجه پذیرش آنها روی گرداندن از خانواده است.

این امر بر خلاف فطرت بشری است و با ساختار نظام آفرینش و به‌خصوص ساختار تکوینی انسان در تعارض بوده، با آموزه‌های وحیانی، به‌خصوص آموزه‌هایی که غایت خلقت را بیان می‌کند، در تنافی است. افزون بر این، وجود این امر قلب واقعیت است و چه‌بسا عنصر وجود زن و مرد را به عنوان زن و شوهر در ماهیت خانواده حذف می‌کند. مهم‌تر از همه کارکرد این‌گونه دیدگاه‌هاست که تسلی‌بشر را در معرض انقراض قرار می‌دهد و یا دست‌کم دچار زیان شدید می‌کند.

آنچه در دیدگاه‌های فوق به آن اشاره شد، تنها با خانواده منافات داشت؛ اما برخی دیگر پا را از این فراتر می‌نهند و با نهاد خانواده به عنوان محیط ستم بر زنان مخالفت می‌ورزند. آنان این نهاد را موجب انقیاد مستمر زنان به شوهر از نظر اقتصادی، مالی، حقوقی، سیاسی و عاطفی می‌دانند. اینان بر این باورند که انسان ذاتاً موجودی دوجنسی است که در فرایند جامعه‌پذیری، روحیات زنانه یا مردانه می‌پذیرد؛ از این‌رو به گفته افرادی چون ادوارد تیریکیان^۲ دوجنسی‌بودن، اصلی انقلابی است.^۳

همچنین برخی خانواده را مانع بزرگی در راه سعادت‌مندی افراد می‌دانند. این سخن از بیانات افلاطون در کتاب جمهور الهام گرفته است. افلاطون با نفی خانواده، نظام خاصی را پیشنهاد می‌کند که مطابق آن، جفت‌گیری و تولیدمثل بدون نیاز به نهاد خانواده و با تشریفات خاصی صورت می‌گیرد؛ به طوری که

۱. همان.

2. Edward Tiryakian.

۳. ویلیام گاردنر؛ همان؛ ص ۱۸۹.

آزادی ازدواج افراد سلب می‌شود و وظیفه تربیت فرزندان از آنان گرفته خواهد شد. وی بر این باور است که در چنین جامعه‌ای، افراد شخصیت و هویت خود را می‌یابند.^۱ با توجه به این دیدگاه‌هاست که برخی خانواده‌باوران در این باره نوشته‌اند: واقعیت انکارناپذیر دیگر، جنگ خواسته یا ناخواسته‌ای است که از دیرباز از سوی گروه‌های کوچک، اما قدرتمند، علیه ارزشمندترین نهاد اجتماعی (خانواده) به راه افتاده است. برخی از آنان، فعالانه ضد خانواده رایزنی می‌کنند یا به دانش‌آموزان می‌آموزند که برای خانواده احترام قائل نباشند یا حتی خانواده را نماد ستم غربی یا مظهر شرّ و یا نوعی زندان خانگی به شمار آورند. آنها در مجموع می‌خواهند خانواده را به طور کامل در هم شکستند و گمان می‌کنند همه افراد در قبیله‌ای یکدست و تحت نظارت حاکمان خیرخواه، سعادتمندترند.

از آنجا که خانواده و نهادینه‌شدن ارزش‌های درونی آن، می‌تواند منشأ تفاوت‌های بسیاری میان افراد جامعه باشد، گروهی که این تفاوت‌ها را نامطلوب تلقی می‌کنند، می‌کوشند با ریشه‌کن کردن خانواده، این تفاوت‌ها را از بین ببرند. آنها می‌گویند می‌خواهند جامعه را با «ابزارهای سیاست‌گذاری»، «عقلانی» کنند؛ بنابراین اگر بگوییم خانواده موتور مولد همه ارزش‌های حیاتی جامعه آزاد است، مبالغه نکرده‌ایم؛ از این رو برای حاکم کردن هر نظم اجتماعی دیگری، مانند نظام اشتراکی، ابتدا باید خانواده در هم شکسته شود.

از این رو طرفداران خانواده به این نتیجه دست یافته‌اند که هر کسی می‌خواهد زندگی ارزشمند را در جامعه‌ای آزاد، برای فرزندان و نوادگانش حفظ کند، باید نخست روند مخالفت با خانواده را بشناسد؛ سپس با سلاح اخلاق در برابر همه کسانی که در صدد نابودی زندگی خانوادگی هستند، بایستد.^۲

این سه نگاه به خانواده است: یکی بر تقدس و ارزشمندی و حکیمانه‌بودن آن

۱. افلاطون؛ جمهور؛ کتاب پنجم، صص ۳۲۹-۳۲۹.

۲. همان؛ ص ۲۲.

۳. همان؛ صص ۲۲-۲۳.

تأکید می‌کند. در این نگاه زن عضو فعال و مؤثر در خانواده قلمداد می‌شود. زن و مرد به عنوان اعضای خانواده و دولت به عنوان حافظ ارزش‌ها، باید با رعایت عدالت و انصاف به تقویت آن همت گمارند. در نگاه دیگر خانواده یک نهاد قراردادی است و زن به عنوان آورنده کالا، وارد یک محیط رقابتی می‌شود. در این نگاه زن باید بیشتر به حق‌خواهی و سهم‌طلبی اختصاصی خود بپردازد. در نگاه سوم خانواده ساخته و پرداخته ظلم تاریخی بشر است؛ از این رو به جای استحکام منشأ ستم، به خصوص ستم بر زنان، باید به تضعیف آن و سرانجام نابودی آن پرداخت. در این نگاه، ممکن است از حقوق زن سخن گفته شود؛ ولی در مجموع محیط خانواده، محیط ظلم و ستم به زن است. تنها حقوق بنیادین برای زن، حق در هم‌شکستن خانواده و دستیابی به حقوق، در خارج از این چهارچوب است.

هر گونه نگاهی به خانواده مستلزم وجود کارکردهایی برای آن است و خود به خود قواعد و ضوابطی مخصوص به خود خواهد داشت؛ همچنین در هر یک از این دیدگاه‌ها وظیفه دولت به عنوان نهاد قدرت و تنظیم قواعد و حافظ ارزش‌ها متفاوت خواهد بود. بدیهی است در هر یک از نگاه‌های فوق حقوق زن به گونه‌ای خاص محقق و اجرا خواهد شد.

آنچه اینک دارای اهمیت است این است که با نگاه اسلامی که مبتنی بر پذیرش ارزش‌های انسانی است، ابعاد مختلف خانواده کاویده شود و ساختار خانواده از دیدگاه درونی و برونی مورد تحلیل قرار گیرد تا از طریق آن بتوان حقوق و مسئولیت‌های زن را نسبت به خانواده و در خانواده به طور دقیق تحلیل کرد. برای فهم چنین مطلبی باید با نگاه به پرسش‌های ذیل پاسخ داد: ماهیت خانواده از منظر حقوقی چیست، رویکردهای به آن کدام است و با فرض انتخاب رویکرد مناسب و مبتنی بر ارزش‌های بنیادین، اصول حاکم بر خانواده چیست و با فرض شناخت اصول، ساختار حقوق و مسئولیت‌های زن نسبت به خانواده و در خانواده چگونه ترسیم می‌شود. بدیهی است در ترسیم حقوق و مسئولیت‌ها باید به جایگاه و نقش دولت در حمایت از اشخاص و ارزش‌ها توجه ویژه کرد.

پژوهش حاضر با ارائه تعریف حقوقی از خانواده، رویکرد خانواده محوری در مقابل فردمحوری و ارزش مند بودن خانواده در مقابل خانواده ستیزی و اخلاقی - حقوقی بودن محیط خانواده را پذیرفته و اصول ناظر به ماهیت جمعی خانواده را ترسیم نموده است. و در پی آن با تحلیل هسته‌ای از حق آزادی، مصونیت، توانایی و امتیاز زن را نسبت به خانواده و در خانواده به خصوص با رویکرد اقتصادی و غیراقتصادی مورد بحث قرار داده است.

دست‌یابی به چنین امری نیاز به روش‌شناسی مناسب دارد. روش اتخاذ شده در تحقیق حاضر به لحاظ نظری بر پایه اراده‌گرایی حکیمانه شارع استوار است. این روش به تلفیق امور انسان‌شناختی، ترسیم کارکردهای خانواده بر اساس آموزه‌های اسلامی و شناخت حقوق و تکالیف مندرج در متون معتبر و با رعایت ادبیات حقوقی و در چهارچوب نگاه اتمیک به حق می‌پردازد و تلاش می‌کند ساختار منسجم از نظام حقوق خانواده و حقوق زن نسبت به آن و در خانواده را ارائه نماید.

حاصل چنین پژوهشی نسبت به پژوهش‌های پیشین مدعی نوآوری‌هایی است. از قبیل اینکه توانسته است مرزهای معرفتی و رویکردهای فرهنگی نسبت به خانواده را شناسایی و جایگاه معرفتی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی را معین نماید. ادبیات حقوقی در تحقیق حاضر مبتنی بر آموزه‌های دینی است اما زبان بیانی آن با رعایت چهارچوب‌های حقوقی است. اصول حاکم بر خانواده به خصوص با لحاظ نقش دولت در حمایت از اشخاص و ارزش‌ها روشن گردیده است. به خصوص در این پژوهش به اصولی مانند اصل تحفظ و اصل قداست خانواده و اصل حمایت به همراه اصول دیگر پرداخته شده است که تعیین‌کننده ساختار معرفتی خانواده می‌باشد. حقوق زن نسبت به خانواده ترسیم گردیده و پس از آن با توجه به نقش زن در خانواده حقوق و مسئولیت‌های وی در یک قالب نظام‌مند شناسایی و تحلیل شده است.

برای دست‌یابی به چنین ساختاری پژوهش حاضر در چهار بخش طراحی شده است؛ بخش اول به کلیات اختصاص داشته و در آن مفاهیم، ماهیت،

ویژگی‌ها و کارکردهای خانواده بررسی شده است. بخش دوم به رویکردها و اصول نظام حقوق خانواده پرداخته و رویکردهای به ذات خانواده و اعضای خانواده و نیز به سنخ قواعد را بررسی کرده است. همچنین در ادامه این بخش اصول ناظر به اعضای خانواده، روابط اعضا و ناظر به ماهیت جمعی خانواده مورد بررسی قرار گرفته است. بخش سوم مربوط به حقوق و مسئولیت‌های اقتصادی خانواده است و در آن، مباحث آزادی اقتصادی زن در خانواده و امتیازات و مصونیت‌های اقتصادی زن در خانواده بررسی شده است. بخش چهارم به حقوق غیراقتصادی اختصاص دارد و در آن حق زن در ارتباط با خانواده و حقوق زن در خانواده بررسی شده است.